

L'ALFABETITZACIÓ A LA VILA DE TERRASSA I EL SEU TERME (1781-1790)

Maria Lluïsa Fernández Clarés

Introducció

En les dues darreres dècades la historiografia espanyola ha estudiat el tema de l'alfabetització precensal, empesa, en gran mesura, per la influència dels hispanistes francesos, els quals, en les seves recerques entorn dels fenòmens socials i culturals que acompanyen el Segle d'Or castellà i la Il·lustració, van tenir en consideració aquesta qüestió. Així, s'han realitzat diversos estudis sobre alfabetització a l'Estat espanyol durant l'època moderna: Rodríguez i Bennassar a Toledo i a ciutats de l'Alta Andalusia; Gelabert, a Santiago de Compostel·la; Tapia, a Àvila; Larquié, a Madrid; Marcos i Cortés, a l'Extremadura meridional; Barreiro, a Oviedo; Pascua, a l'àrea gaditana; Sanz González, a Pontevedra; Viñao Frago i Moreno, a Múrcia i a Llorca; Ventura, a Mataró; Antón Pelayo, a Girona, i Soubeyroux a tot el territori espanyol, durant el segle XVIII.¹

Seguint aquests estudis, l'objectiu d'aquest treball és estudiar l'alfabetització de la vila de Terrassa i el seu terme, al decenni 1781-1790, una qüestió inèdita en la historiografia terrassenca. Es tracta d'una aproximació al tema de l'alfabetització en una societat de l'Antic Règim, tant en termes quantitatius com qualitatius. Pel que fa a l'anàlisi quantitativa, s'han analitzat els documents notariais d'aquest període que es troben a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, per a poder establir, a partir de la signatura, la competència o incompetència gràfica de la població de la vila de Terrassa i del seu terme. En referència a l'anàlisi qualitativa, s'ha estudiat el cas particular de l'evolució gràfica d'una dona terrassenca del vuit-cents.

El marc cronològic escollit és el decenni de 1781-1790, que forma part dels regnats de Carles III (1757-1788) i Carles IV (1788-1808), una època de trànsit entre l'Antic Règim i el període contemporani, en què podem observar alguns signes de decadència del tradicional sistema de gremis i del sorgiment de la important indústria tèxtil que es desenvoluparà al llarg del pròxim segle a Terrassa. Aquests canvis quedaran reflectits en l'estructura social terrassenca amb el naixement d'un nou grup: els fabricants de draps.

Fonts i metodologia

Les fonts utilitzades per a realitzar aquest estudi han estat els protocols notariais (capítols matrimonials, documents de compravenda, testaments, etcètera) que, referits al període 1781-1790, es conserven a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa (AHCT).

La metodologia d'aquest estudi parteix de la tesi majoritàriament acceptada pels historiadors de l'alfabetització de l'època moderna, la qual considera la capacitat

de signar com un índex de la possessió d'uns coneixements mínims de la lectura i l'escriptura. Així, l'enquesta de Maggiolo confiava en la signatura com a indicador de l'alfabetització,² metodologia que va ser confirmada per l'anàlisi de François Furet i Jacques Ozouf, els quals van arribar a la conclusió que la signatura "és un bon baròmetre de l'alfabetització",³ i, definitivament, per l'anglès David Cressy, que afirmà que el còmput de signatures és l'única evidència numèrica sobre la història de l'alfabetització i que només un acurat estudi d'un gran nombre de marques i signatures pot aclarir el nivell de difusió de l'alfabetització i ajudar-nos a traçar la seva distribució social, espacial i temporal.⁴

Els protocols notariaus catalans no acostumen a ser operatius per a la seva utilització en el recompte de signatures fins a la publicació de les Reials Ordenances del 24 de juliol del 1755. A partir d'aquest any, els notaris de la vila de Terrassa comencen adoptar aquestes disposicions, que signifiquen, sobretot, la constància de la signatura dels interessats i dels testimonis a l'acta notarial.

Així mateix, els documents i registres notariaus tenen l'avantatge d'oferir indicis sobre la condició econòmica i social dels individus a què es refereixen. Montserrat Ventura subratlla entre les seves qualitats més destacables el seu caràcter massiu, quantificable i seriable, que permet agrupar els individus en funció de la seva categoria socioprofessional, del seu gènere i de la seva capacitat d'escriure, possibilitant les comparacions en l'espai i el temps o entre els diversos medis socials.⁵

Representativitat de l'estudi en relació amb la població considerada

El recompte de la població de Terrassa durant la segona meitat del segle XVIII més fiable de què disposem és el cens de Floridablanca (1787), que atorga a la vila de Terrassa 2.933 habitants i al seu terme (parròquies de Sant Pere, Sant Julià, Sant Quirze i Sant Vicenç de Jonquera) un total de 1.143 homes i dones. Tanmateix, ja que el nostre treball té com a objecte d'estudi les capacitats gràfiques de la població adulta de Terrassa i el seu terme, hem considerat oportú efectuar una correcció, descomptant al nombre total de població recollit pel cens de Floridablanca els habitants de la vila de Terrassa i el seu terme que eren menors de 16 anys.

Quadre 1. Població de la vila de Terrassa i el seu terme, segons el cens de Floridablanca (1787)

Població total de la vila de Terrassa	2.933	Població total del terme de Terrassa	1.143
Població menor de setze anys de la vila de Terrassa	1.157	Població menor de setze anys del terme de Terrassa	459
Població total considerada de la vila de Terrassa	1.776	Població total considerada del terme de Terrassa	684

Així, la població adulta considerada per a la vila de Terrassa ha estat de 1.776 habitants i, per al seu terme, de 684 homes i dones. Ara bé, després de la nostra

recerca sistemàtica als llibres notariais del període 1781-1790, podem afirmar que el nombre de persones localitzades al nostre estudi és el següent:

Quadre 2. Població de la vila i terme de Terrassa localitzada (1781-1790)

Població de la vila de Terrassa localitzada	874 (49,21%)
Població del terme de Terrassa localitzada	364 (53,21%)

La representativitat de la població femenina, tot i ser prou significativa, és menor en relació amb la masculina. S’observa clarament la menor freqüència amb què les dones acudien a les escriptureries notariais:

Quadre 3. Representativitat dels homes i dones de la vila de Terrassa i el seu terme (1781-1790)

	Vila de Terrassa		Terme de Terrassa	
	Homes	Dones	Homes	Dones
Població considerada	874	902	355	329
Població localitzada	599	275	267	98
Percentatge	68,54%	30,49%	75,21%	29,79%

Els nivells d’alfabetització de la vila de Terrassa

Nivells globals de signants i no signants i distribució de l’alfabetisme entre la població masculina i femenina de la vila de Terrassa

Dels 1.776 habitants més grans de setze anys de la vila de Terrassa, seguint les bases metodològiques anteriorment exposades, s’ha localitzat la competència gràfica de 874 individus (49,21%), dels quals 303 persones (34,67%) han estat considerades alfabetes, mentre que 571 (65,33%), analfabetes. Si de les xifres globals distingim les corresponents a cada gènere, el resultat és el següent:

Quadre 4. Distribució de l’alfabetisme entre la població masculina i femenina de la vila de Terrassa (1781-1790)

	Població localitzada	Sí	Percentatge	No	Percentatge
Homes	599	291	48,58%	308	51,42%
Dones	275	12	4,36%	263	95,64%

Distribució socioprofessional de l’alfabetització

L’heterogeneïtat socioprofessional de Terrassa feia que alguns homes convertissin l’escriptura en una eina fonamental del seu ofici i, per tant, la utilitzessin de manera habitual, motiu pel qual hem considerat oportú de plantejar una divisió entre aquests primers, que formarien part de l’elit alfabetitzada, i els que tenien una relació

amb l'escriptura més feble o imperfecta, que constituïrien els grups d'alfabetització incompleta.

Així mateix, ja que les dones apareixen a la documentació sempre lligades als seus vincles masculins i que l'aprenentatge de les primeres lletres era quelcom que es podia produir al llarg de la trajectòria vital d'una persona i, per tant, després del matrimoni, hem considerat adient de realitzar una anàlisi de la perícia gràfica de les dones a partir de la professió dels seus esposos.

Els resultats de la nostra investigació ens permeten afirmar que l'alfabetització masculina era total entre els grups dominants de la societat terrassenca de la segona meitat del segle XVIII, que inclouria el clergat, els nobles i els fabricants de draps, així com els professionals liberals. Pel que fa a les dones, el 62% de les esposes d'aquest grup era capaç de signar de pròpia mà. De les nou vídues, només cinc dominaven l'escriptura (55%). Probablement, aquest nivell d'alfabetització inferior es deuria a l'edat avançada de la majoria.

Pel que fa als grups d'alfabetització incompleta, l'accés a la instrucció entre els grups intermedis de la societat –artesans i pagesos– era deficient: el 51% dels mestres de la vila de Terrassa no eren capaços de signar els seus protocols notariaus, mentre que els pagesos que no ho aconseguien eren el 75%.⁶

Entre els artesans, els més alfabetitzats eren els sabaters (83%), flequers (80%), fusters (79%) i sastres (75%). En un nivell mitjà d'alfabetització hi trobem els ferrers (69%) i corders (64%). Els mestres menys instruïts eren els paraires (43%), teixidors (34%) i mestres de cases (28%). Probablement, eren aquells artesans que tenien una millor posició econòmica i social els que accedien primer al coneixement de l'escriptura.

Quadre 5. Distribució dels signants i no signants, per oficis artesans, de la vila de Terrassa (1781-1790)

<i>Oficis</i>	<i>Homes</i>		<i>Dones</i>		<i>Totals</i>	
	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>
Basters	50% (3)	50% (3)	0%	100% (2)	25%	75%
Cistellers	50% (1)	50% (1)	0%	100% (1)	25%	75%
Corders	64% (9)	36% (5)	0%	100% (7)	32%	68%
Fabricants de carros	0%	100% (1)	0%	100% (1)	0%	100%
Ferrers	69% (11)	31% (5)	0%	100% (4)	34,5%	65,5%
Flequers	80% (4)	20% (1)	0%	100% (4)	40%	60%
Fusters	79% (15)	21% (4)	14% (1)	86% (6)	46,5%	53,5%
Mestres de cases	28% (5)	72% (13)	0%	100% (7)	14%	86%
Ollers	60% (3)	40% (2)	0%	100% (2)	30%	70%
Paraires	43% (56)	57% (73)	0%	100% (59)	21.5%	78,5%
Passamaners	100% (1)	0%	-	-	100%	0%

<i>Oficis</i>	<i>Homes</i>		<i>Dones</i>		<i>Totals</i>	
	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>
Rajolers	50% (3)	50% (3)	0%	100% (2)	25%	75%
Sabaters	83% (10)	17% (2)	0%	100% (8)	41,5%	58,5%
Sastres	75% (6)	25% (2)	20% (1)	80% (4)	47,5%	52,5%
Teixidors	34% (21)	66% (41)	0%	100% (40)	17%	83%
Torners	50% (1)	50% (1)	-	-	50%	50%

Per dessota d'artesans i pagesos hi trobem els treballadors no qualificats, dels quals poc més del 20% podien signar, i encara amb moltes dificultats.

Pel que fa a la causa dels pobres resultats d'alfabetització dels pagesos i jornal·lers, podríem apuntar com a hipòtesi les deficients estructures escolars que tindria Terrassa, a l'anomenat Segle de les Llums. Així, l'any 1782, l'Ajuntament de la vila acordava “la división de la enseñanza pública de primeras letras con la enseñanza de gramática, por causa de los pocos adelantamientos experimentados en una y otra cosa”.⁷

Quadre 6. Distribució de signants i no signants als grups d'alfabetització relativa de la vila de Terrassa (1781-1790)

<i>Oficis</i>	<i>Homes</i>		<i>Dones</i>		<i>Totals</i>	
	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>
Artesans	48,69% (149)	51,31% (157)	3,29% (2)	96,71% (115)	25,99%	74,01%
Funcionaris de categoria baixa	57,14% (4)	42,86% (3)	-	-	57,14%	42,86%
Jornalers	21,43% (3)	78,57% (11)	0%	100% (7)	10,72%	89,29%
Pagesos	24,71% (43)	75,29% (131)	0%	100% (97)	12,36%	87,64%
Diversos	40% (4)	60% (6)	0%	100% (4)	20%	80%

Les dones d'aquest grup no participaven de l'alfabetització, tret d'algun cas excepcional entre les esposes dels artesans.

Una comparació entre la vila de Terrassa i el seu terme

Dels 684 habitants del terme de Terrassa més grans de setze anys (82), s'ha localitzat la competència gràfica de 365 individus (53,36%) que van signar entre els anys 1781-1790, dels quals 89 persones (24,38%) han estat considerades alfabetes i 276 (75,62%) analfabetes. Si de les xifres globals distingim les corresponents a cada gènere, el resultat es distribueix de la manera següent:

Quadre 7. Distribució de l'alfabetisme entre la població masculina i la femenina del terme de Terrassa (1781-1790)

	<i>Població localitzada</i>	<i>Sí</i>	<i>%</i>	<i>No</i>	<i>%</i>
<i>Homes</i>	267	88	32,96%	179	67,04%
<i>Dones</i>	98	1	1,02%	97	98,98%

El nivell d'alfabetització més baix de la universitat forana respecte de la vila de Terrassa és evident: més del 48% dels homes d'aquesta última dominaven l'escriptura, així com el 4% de les dones.

Distribució socioprofessional

Al terme de Terrassa destaca l'absència d'individus susceptibles de pertànyer als grups d'alfabetització absoluta. En aquest territori rural predominava fonamentalment una població dedicada al treball de la terra, com ens indica una instrucció de l'any 1785: “en la forana hi ha 300 casas, las cent de ellas de pagesos amb heretats de una extensió considerables, y las altres de treballadors que se dedican, qui a la agricultura, qui a altres oficis”.⁸ Els pagesos de la universitat forana posseïen un nivell d'alfabetització notable (68,33%), sobretot si el comparem amb els de la vila de Terrassa, on només el 24,71% signaven de pròpia mà.

Així mateix, els artesans, tot i ser un sector amb poc pes dins el terme de Terrassa, posseïen un nivell d'instrucció proporcionalment superior als seus homònims de la vila de Terrassa: el 52,17% dels menestrals eren capaços de signar els seus protocols, enfront dels 48,69% de la Universitat de Terrassa.

Pel que fa als jornalers del terme de Terrassa, aquests presenten un nivell d'alfabetització deficient (22,22%), similar al de la vila de Terrassa (21,43%).

Les dones de la Universitat forana manifesten un analfabetisme absolut. Així, si comparem l'alfabetització femenina de les universitats de la vila de Terrassa i la forana, veiem que aquesta ha progressat menys a la rodalia:

Quadre 8. Distribució de l'alfabetització femenina a la vila i el terme de Terrassa (1781-1790)

<i>DONES</i>	<i>Sí</i>	<i>No</i>
Vila de Terrassa (275)	4,36% (12)	95,64% (263)
Terme de Terrassa (98)	1,02% (1)	98,98% (97)

Globalment, els habitants de la universitat forana tenien un nivell més baix d'alfabetització (24,38%) que els de la vila de Terrassa (34,67%). Aquesta diferència estaria provocada pel predomini d'una població dedicada a activitats primàries, bàsicament agrícoles, i l'absència de grups socioprofessionals sensibles a l'ús de la ploma. Així mateix, entre les dones, la ignorància gràfica era universal.

Quadre 9. Resum dels nivells d'alfabetització dels homes de la universitat forana de Terrassa, per oficis (1781-1790)

Oficis	Homes	
	Sí	No
Artesans	52,17% (12)	47,83% (11)
Eclesiàstics	100% (2)	0%
Jornalers	22,22% (4)	77,78% (14)
Pagesos	68,33% (70)	31,67% (151)
Diversos (87)	0%	100% (3)

Un cas particular: la trajectòria vital i gràfica de Rosa Postius i Monpeó

Com ens mostren els resultats d'alfabetització femenina de la vila de Terrassa, l'accés de les dones a la instrucció de l'escriptura era molt deficient. L'educació per a la futura esposa i mare, reina de l'àmbit domèstic, era quelcom de superficial i prescindible: es reduïa als rudiments de la doctrina cristiana i a les tasques de la llar, ja que estava socialment instituït que eren els homes els que necessitaven formar-se en coneixements específics per al dia de demà.⁹ Així, com afirmava l'il·lustrat d'origen suís Jean-Jacques Rousseau, "tota l'educació de les dones ha de ser relativa als homes. Complaure'ls, ser-los útils, fer-se estimar i honorar-los, criar-los de joves, tenir cura d'ells quan siguin ancians, aconsellar-los, consolar-los, fer-los agradable i dolça la vida: aquests són els deures de les dones en totes les èpoques i el que han d'aprendre des de la infantesa."¹⁰ I la major part d'autors dels segles XVII i XVIII també aconsellaven que era millor per a les noies no saber escriure, pels perills morals que això podria significar.

Dins el nostre estudi sobre alfabetització a la vila de Terrassa i el seu terme, ens ha semblat que mereixia un particular esment i anàlisi la perseverant aptitud gràfica al llarg de la seva trajectòria vital, fins que la malaltia li ho impedí, de la senyora Rosa Postius i Monpeó, nascuda l'any 1732 a la vila de Terrassa.

El seu pare, Josep Monpeó, fill d'un escultor de la vila de Terrassa, dominava l'escriptura, tot i que traçava el seu nom amb molta dificultat, com podem apreciar, a causa de la seva deficiència visual, que al final de la vida fins i tot li impedirà de signar el seu testament.¹¹ Tanmateix, la seva mare es declarava sempre incapaç de signar les actes notariales.¹²

AHCT, Fons notarial, notari Josep Antoni Puig i Gorchs, *Decimum Manuale* (1762), f. 252.

En canvi, la seva filla primogènita, Caterina Monpeó (germana de Rosa Monpeó), sí que va ser capaç d'escriure el seu nom als capítols matrimonials firmats amb

el seu futur espòs Mateu Bogunyà, un pagès benestant de vila de Terrassa, fent ús d'una signatura cal·ligràfica.

AHCT, Fons notarial, notari Josep Antoni Puig i Gorchs, *Quantum Manuale* (1756), f. 115-120v.

Així mateix, Rosa Monpeó, la segona filla del matrimoni, i la protagonista d'aquesta recerca, va heretar dels seus pares una important dotació econòmica per al seu matrimoni, “de una part tres centes cinquanta lliuras y de altra part la caixa de noguer usades ab sa roba blanca y demas avarias y cent lliuras per los vestits nupcials”,¹³ però sobretot un preciós i valuós aixovar gràfic que segurament també la va ajudar a concertar el seu esponsalici amb l'acablat cirurgià de la vila de Terrassa Emanuel Postius.¹⁴ Tot i la seva dificultat a l'hora de traçar la signatura (les lletres del nom no estan lligades i el mòdul és gran), la senyora Rosa Monpeó és capaç de complir el requisit notarial de signar els seus capítols matrimonials.

AHCT, Fons notarial, notari Josep Antoni Puig i Gorchs, *Decimum Manuale* (1762), f. 256v.

Tot i que la signatura de la senyora Rosa Postius i Monpeó podria ser catalogada com a elemental i bàsica, la modificació de la seva fórmula, en el sentit de reduir i afegir els seus cognoms de donzella i casada en el curs de la seva llarga trajectòria gràfica, ens informa d'una certa soltesa en l'ús de la ploma.

AHCT, Fons notarial, notari Josep Torrella, *Manuale* (1789), f. 30.

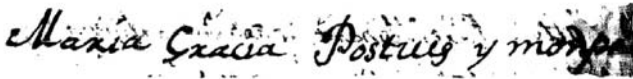
AHCT, Fons notarial, notari Josep Torrella, *Manuale* (1792), f. 73.

AHCT, Fons notarial, notari Josep Torrella, *Manuale* (1795), f. 14.

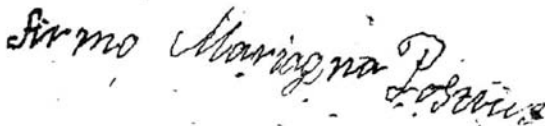
Per la seva banda, els fills de Rosa Postius i Monpeó posseïen un bon domini de l'escriptura: el primogènit, Gaietà, era adroguer de la vila de Terrassa; el segon fill, Josep, era prevere i beneficiat de la parròquia de la vila de Martorell i, el tercer fill, Joaquim, era un comerciant resident a la ciutat de Barcelona. Igualment, les seves filles van ser capaces de consignar el seu nom a les escriptures notariales. La seva filla Maria Gràcia signà l'any 1789 el seu capítol matrimonial amb Isidre Bosch i Pi, mestre organista natural de la vila de Terrassa i habitant de la vila d'Altafulla.

Com es pot observar, fa un correcte ús de la ploma en la seva signatura, on s'aprecia fermesa i soltesa.

AHCT, Fons notarial, notari Josep Vendrell i Salvany, *Manuale* (1789), f. 104v.

Igualment, la seva filla Maria Anna signa l'any 1811 el seu capítol matrimonial amb Quirze Gubert, apotecari de la vila de Terrassa; tot i la dificultat que mostra la tremolor del seu pols i la línia no recta, l'ús de la fórmula acompanyadora, "firmo", evidencia una certa familiaritat gràfica.

AHCT, Fons notarial, notari Francesc Soler i Ler, *Manual* (1811), f.256-260.

Tanmateix, l'aptitud gràfica de la senyora Rosa Postius entra en un procés de decadència, com a resultat de la ceguesa que la va afectar els últims anys de la seva vida. L'any 1810, a l'edat de setanta-vuit anys, davant l'obligació notarial de signar una escriptura de compravenda, l'execució presenta moltes dificultats: les lletres són d'un mòdul molt més gran que a les anteriors signatures i estan totalment desenllaçades, hi ha una manca absoluta de rectitud i també s'hi pot observar fàcilment la tremolor del seu pols. Aquesta és la seva darrera signatura documentada.

AHCT, Fons notarial, notari
Francesc Soler i Ler, Manual
(1810), f. 177.

A partir de l'any 1811, Rosa Postius i Monpeó sempre declararà que, tot i saber escriure, no pot executar la seva signatura, ja que s'ha tornat cega. Així, davant el requisit notarial de signar el capítol matrimonial de la seva filla Maria Anna, al final de l'acta s'afirma: “per Rosa Postius, que per la falta de vista no ha pogut signar, signa per ella un testimoni”.¹⁵

Així mateix, quan l'any 1817 Rosa Postius sol·licita quedar exempta d'allotjaments a les tropes, també esmenta la ceguesa i la impossibilitat de signar que aquesta malaltia li provoca: “Rosa Postius i Monpeó, habitante de la villa de Terrassa, corregimiento de Mataró, con la más debida y atenta veneración a V.E. expone que en consideración de hallarse de ochenta y cinco años de edad, viuda, ciega, continuamente enferma, sola en casa, no más que con una nieta de doce años de edad para servirle, suplica a V.E. tenga a bien concederle la gracia de quedar exempta de tener alojamiento alguno, cuya gracia espera recibir la suplicante del recto y beneficio corazón de V.E. Tarrassa, y enero treinta de mil ochocientos diez y siete. Por las imposibilidades expresadas firma en nombre de la suplicante Quirico Gubert y Ginesta, boticario”.¹⁶

L'any 1819, Rosa Postius i Monpeó, “detinguda en lo llit de malaltia corporal de la qual temia morir, pero sana d'enteniment amb integra memoria i ferma paraula”, ordenava el seu testament, en el qual, com a bona cristiana, demanava que “sien celebrat quatre officis dobles majors immediatament de la mia mort y un altre doble major al cap de any, que juns fan sinch officis”.¹⁷ Aquest mateix any moria.

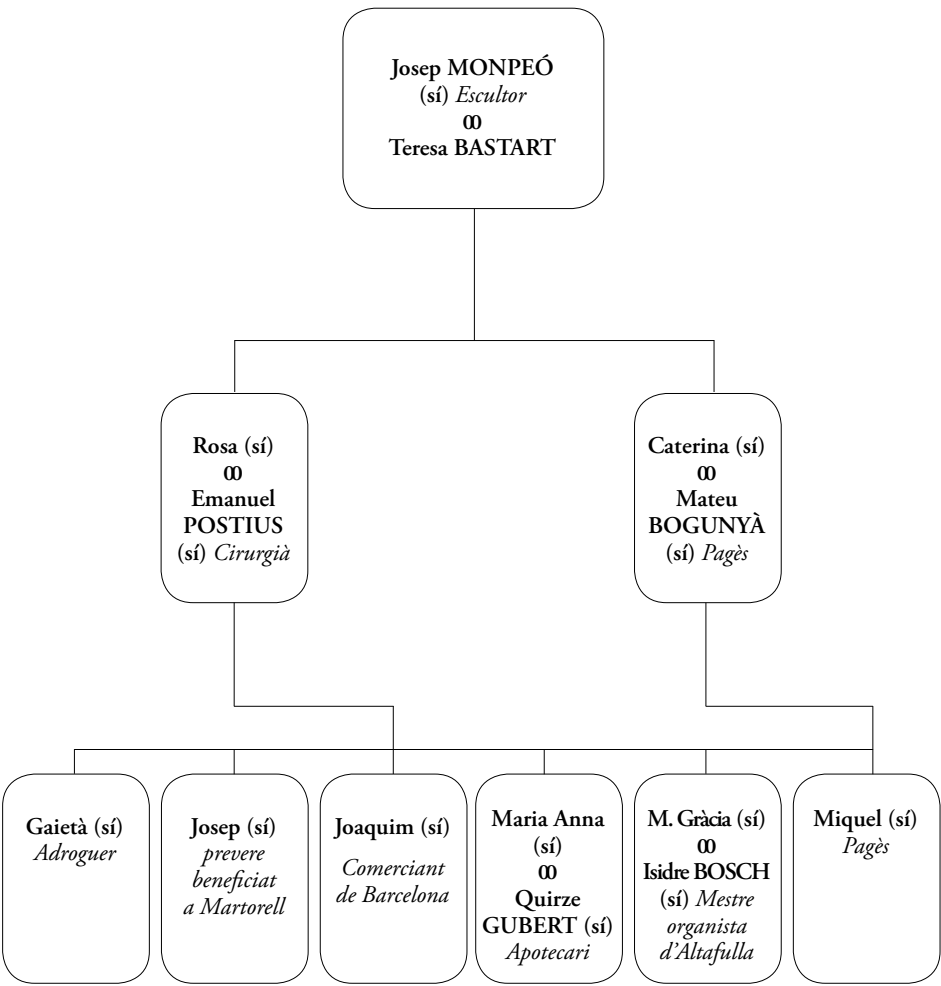
L'estudi del cas de Rosa Postius i Monpeó ens ha permès arribar a algunes conclusions:

1. La capacitat gràfica de les dones era un clar signe de distinció i prestigi, que afavoria el seu ascens social i el de la seva família, ja que els facilitava contractar “bons matrimonis” amb individus que en cap cas no ignoraven l'escriptura.

2. Com va apuntar el professor Javier Antón Pelayo al seu llibre, l'excel·lent aixovar gràfic de les dones afavoria la creació de famílies alfabèticament completes. En el cas de Rosa Postius i Monpeó, tots els seus fills i filles dominaven perfectament la ploma.¹⁸

3. La signatura no és quelcom d'estàtic, susceptible de ser qualificat per la seva qualitat, sinó que pot ser víctima d'un procés de degeneració gràfica, com ja hem apuntat anteriorment, a causa de l'edat o la malaltia.

Genealogia de la família

Consideracions finals

Finalment, apuntem algunes conclusions a les quals creiem haver arribat després del nostre estudi:

1. La vila de Terrassa presenta un nivell d'alfabetització (34,67%) similar al d'algunes ciutats espanyoles i superior a la majoria de ciutats italianes. L'alfabetització masculina estava assegurada entre els grups socialment privilegiats

i econòmicament ben situats (eclesiàstics, nobles, fabricants de draps i d'altres professionals liberals). Pel que fa a la gran majoria de la població –artesans i pagesos–, posseïen un nivell d'alfabetització mitjà, determinat per la seva posició socioeconòmica, que els permetria un accés més fàcil a la instrucció. Per dessota d'aquests sectors hi trobem els treballadors no qualificats, les difícils condicions de vida dels quals comportaven un accés molt deficient al coneixement de l'escriptura. Així mateix, les dones de la vila de Terrassa es trobaven excloses de l'alfabetització, excepte algunes de relacionades amb els grups dominants i algun cas excepcional entre les esposes d'artesans.

2. El nivell d'instrucció inferior de la Universitat forana respecte de la vila de Terrassa és provocat pel predomini d'una població dedicada a activitats agràries, bàsicament agrícoles, fet que mostra, en aquest cas, la influència favorable del medi urbà sobre l'alfabetització, tot i que desconeixem els mitjans d'instrucció (escoles, mestres, etcètera) de que disposaven els habitants del terme de Terrassa.

3. La necessitat d'estudiar, quan sigui possible, el desenvolupament o la decadència de l'habilitat de la persona signant, al llarg de la seva vida, i les alteracions –o fins i tot absències– provocades per malalties o defectes físics, juntament amb la subjectivitat de distingir diferents nivells d'instrucció en funció de la qualitat de la signatura.

4. L'excepcional capacitat gràfica de les dones de la vila de Terrassa del segle XVIII era un clar signe de distinció i de prestigi, que afavoria el seu ascens social mitjançant el contracte de “bons” matrimonis i la formació de famílies alfabèticament completes.

NOTES:

- * Voldria agrair la col·laboració i l'opinió de Javier Antón Pelayo, Montserrat Jiménez Sureda i Gemma Rubí Casals, els quals en bona part han ajudat a l'elaboració d'aquest article.
- 1. Vegeu: RODRÍGUEZ, Marie-Christine, i BENNASSAR, Bartolomé. “Signatures et niveau culturel des témoins et accusés dans les procès d'inquisition du ressort du Tribunal de Tolède (1525-1817) et du ressort du Tribunal de Cordoue (1595-1632)”: *Cahiers du monde hispanique et luso-brésilien (Caravelle)* 31, 1978, p. 17-46; GELABERT, Juan Eloy. “Lectura y escritura en una ciudad provinciana del siglo XVI: Santiago de Compostela”: *Bulletin Hispanique* 3, 1982, p. 264-290; DE TAPIA, Serafin. “Nivel de alfabetización en una ciudad castellana del siglo XVI: sectores sociales y grupos étnicos en Ávila”: *Studia Historica* 6, 1988, p. 481-502; LARQUIÉ, Claude. “L'alphabétisation à Madrid en 1650”: *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine* 28, París, 1981, p. 132-157; MARCOS, Fernando, i CORTÉS, Fernando. *Educación y analfabetismo en la Extremadura meridional (siglo XVII)*. Càceres: Ediciones de la Universidad de Extremadura, 1987; BARREIRO MALLÓN, Baudilio. “Alfabetización y lectura en Asturias durante la Edad Moderna”: *Espacio, Tiempo y Forma* 4, 1989, p. 115-134; DE LA PASCUA SÁNCHEZ, M. José.

- “Aproximación a los niveles de alfabetización de la provincia de Cádiz: las poblaciones de Cádiz, El Puerto de Santa María, Medina Sidonia y Alcalá de los Gazules entre 1675 y 1800”: *Trocadero* 1, 1989, p. 51- 65; SANZ GONZÁLEZ, Margarita. “Alfabetización y escolarización en Galicia a fines del Antiguo Régimen”: *Obradoiro de Historia Moderna* 1, 1992, p. 229-249; VIÑAO FRAGO, Antonio. “El proceso de alfabetización en el municipio de Murcia (1759-1860)”. Dins: ALBEROLA, Armando, i LA PARRA, Emilio. *La Ilustración española, Actas del Coloquio Internacional celebrado en Alicante*. Alacant: Universitat d’Alacant, 1985, p. 235-250; MORENO MARTÍNEZ, Pedro Luis. *Alfabetización y cultura impresa en Lorca 1760-1860*. Múrcia: Universidad de Murcia, 1989; VENTURA I MUNNÉ, Montserrat. *Lletrats i il·letrats a una ciutat de la Catalunya moderna, 1750-1800*. Mataró: Caixa d’Estalvis Laietana, 1991; ANTÓN PELAYO, Javier. *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*. Cerdanyola: Universitat Autònoma de Barcelona (Monografies Manuscrits, 4), 1998; SOUBEYROUX, Jacques. “La alfabetización en la España del siglo XVIII”: *Historia de la Educación* 14-15, 1995-1996, p. 199-233.
2. L’any 1877 Louis Maggiolo, inspector i rector de l’Acadèmia Francesa, rebé l’encàrrec ministerial de realitzar una enquesta que tractava de respondre una qüestió àmpliament debatuda: si la Revolució havia suposat un retrocés, un estancament o una millora en la situació de l’educació elemental respecte del període precedent, a càrrec de l’Església. Per a la realització de l’enquesta, entre el 1879 i el 1880, Maggiolo va rebre la col·laboració d’aproximadament 16.000 mestres, que van computar les signatures o l’absència d’aquestes a les actes matrimonials de quatre períodes quinquennals: 1686-1690; 1786-1790; 1816-1822 i 1872-1876 (VIÑAO FRAGO, Antonio. “Del analfabetismo a la alfabetización. Análisis de una mutación antropológica e historiográfica”: *Historia de la Educación*, 3, 1984, p. 161-162).
 3. Comparant les dades del cens del 1866 amb els resultats de l’enquesta de Maggiolo, arriben a la conclusió que la signatura és “un bon baròmetre de l’alfabetització” i que existeix una “forta correlació” entre l’aptitud per a signar el contracte matrimonial i la capacitat de llegir i escriure, tant en els homes com en les dones (FURET, François, i OZOUF, Jacques. *Lire et écrire: l’alphabétisation des Français de Calvin à Jules Ferry*. París: Les Éditions de Minuit, 1977, p. 19-28).
 4. CRESSY, David. *Literacy and the social order. Reading and writing in Tudor and Stuart England*. Cambridge (Regne Unit): Cambridge University Press, 1980, p. 53-61.
 5. VENTURA I MUNNÉ, Montserrat. *Lletrats i il·letrats a una ciutat de la Catalunya moderna, 1750-1800*. *Op. cit.*, p. 58.
 6. Cal destacar la confusió que aporta el terme *pagès*, ja que aquest inclou una petita minoria propietària i una gran majoria amb petites propietats que combinaven la dedicació a aquestes propietats amb el treball a jornal i que, per tant, tindrien un nivell sociocultural més pròxim a dels jornalers. Caldrien aproximacions prosopogràfiques que tinguessin com a objectiu l’estudi de la pagesia de la vila de Terrassa.
 7. AHCT, *Documents històrics, 1781-1790*.
 8. *Ibid.*
 9. La primera notícia sobre l’existència d’escola pública per a les noies a Terrassa la trobem el 1858, dirigida per una mestra titulada, Maria Engràcia Freixa. El mateix any queden registrades almenys

quatre escoles privades per a nenes, la majoria regides per congregacions de religioses (PEÑA GÓMEZ, Helena. *Orígens de l'escolarització femenina a Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 2001, p. 34).

10. PEÑAFIEL, Ramon, Antonio. *Mujer, mentalidad e identidad en la España moderna (siglo XVIII)*. Múrcia: Universidad de Múrcia, 2001, p. 27.
11. AHCT, Fons notarial, notari Josep Torrella, *Manuale* (1770), f. 162v. Al testament de Josep Monpeó hi podem llegir: "(...) per lo dit Josep Monpeó, que diu que encara que sap de escriure, pero per estar privat de la vista no pot fer la sua firma i de sua voluntat firma un testimoni".
12. AHCT, Fons notarial, notari Josep Antoni Puig i Gorchs, *Quartum Manuale* (1756), f. 254v; AHCT, Fons notarial, notari Josep Antoni Puig i Gorchs, *Decimum Manuale* (1762), f. 254v; AHCT, Fons notarial, notari Josep Antoni Puig i Gorchs, *Manuale* (1770), f. 163.
13. AHCT, Fons notarial, notari Josep Antoni Puig i Gorchs, *Decimum Manuale* (1762), f. 254v. Al capítol matrimonial d'Emanuel Postius i Rosa Monpeó hi podem llegir: "Josep Monpeó, pare de Rosa Monpeó, donzella per favor y contemplació del present matrimoni, lo qual la dita Rosa, sa filla, de son concenitment y de altres parents seus deu fer y contractar ab Emanuel Postius, esdevenidor marit seu [...] per las ditas com per altres qualsevols causas y rahons de sa mera y espontanea voluntat, dona y per titol de donació pura, perfecta y simple és irrevocable, a dita Rosa sa filla de una part tres centes cinquanta lliuras y de altra part la caixa de noguer usades ab sa roba blanca y demas avarias y cent lliuras per los vestits nupcials."
14. AHCT, *Fons notarial*, notari Josep Torrella, *Manuale* (1788), f. 201v- 207v. Gràcies al seu matrimoni, Rosa Postius heretarà importants propietats a la vila de Terrassa i el seu terme. Després de la mort del seu espòs, l'any 1788, Rosa Postius realitzarà un inventari dels béns mobles i immobles que el seu espòs posseïa i que ara passaven a les seves mans, entre els quals destaquen: "(...) una casa de dos casals situada al carrer de la Iglésia de la vila de Terrassa; dues cases d'un casal al mateix carrer; una casa de dos casals al carrer del Vall; una casa d'un casal al mateix carrer; una peça de terra a la vila de Terrassa, dues peces de terra a Sant Pere i altres terres situades als límits del territori de Terrassa".
15. AHCT, Fons notarial, notari Francesc Soler i Ler, *Manual* (1811), f. 260.
16. AHCT, Fons notarial, notari Francesc Soler i Ler, *Manual* (1817), f. 164.
17. AHCT, Fons notarial, notari Francesc Soler i Ler, *Manual* (1819), f. 148v.- 155v.
18. El professor Javier Antón Pelayo, al seu estudi sobre les filles d'Anton Vinyals, assenyala que l'exccepcional aixovar gràfic del qual foren dotades els permeté no només l'ascens social, sinó també la creació d'una extensa xarxa de famílies alfabèticament completes; vegeu PELAYO ANTÓN, Javier. *La herencia cultural... Op. cit.*, p. 246-247.